

İRAN DIŞ POLİTİKASININ DİNİ RETORİĞİ

Mehmet ŞAHİN*

Özet

1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devriminden sonra İran, dini söylemi ön planda tutan bir dış politika takip etmeye başladı. Devrimle iş başına gelen dini rejim kendini bütün Müslüman halkların savunucusu ve koruyucusu olarak tanımlayarak "rejim ihracı" politikasını gündeme taşıdı. Fakat devrimden bugüne İran İslam Cumhuriyeti'nin özellikle Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik takip ettiği dış politik uygulamalarına baktığımızda, İran'ın dini değil de daha çok pragmatik bir dış politika takip ettiği görülmektedir. İran, dini dış politikada bir meşruiyet, güvenlik ve yayılma aracı olarak kullanmaktadır. İran dış politikasındaki dini söylemin sadece retorikten ibaret olduğunu 28 yıllık dış politik uygulamalarından açıkça görmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: İran, İran Dış Politikası, Rejim İhracı, Orta Doğu, Orta Asya, Din-Dış Politika

RELIGIOUS RHETORIC OF IRANIAN FOREIGN POLICY

Abstract

Following the Islamic revolution in 1979, Iran initiated a new line of foreign policy imbued with Islamic and religious discourse. The new religious regime that grabbed power in Iran as a result of a bloody revolution consistently depicted itself as one responsible for the promotion and protection of all Moslems in the world, and formulated a new policy aimed at the 'exporting the Islamic revolution' to all Moslem states. However, this self-depiction of the Iranian regime is certainly open to question, for even a cursory glance at the policies that Iran has persistently pursued in the Middle East, Caucasus and Central Asia would reveal that Iran's foreign policy is based more on pragmatic expediency than on Islamic principles and tenets. It seems that Iran makes use of Islam as a vehicle for legitimacy, security and expansion in its foreign policy. What one clearly infers from the execution of Iranian policies over the last twenty eight years since the Islamic revolution is that Iran's Islamic discourse in the execution of its foreign policy is nothing more than rhetoric.

Key Words: Iran, Iranian Foreign Policy, Exporting Regime, Middle East, Central Asia, Religion-Foreign Policy

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Giriş

Din, uluslararası ilişkiler alanında hep ihmal edilerek görmezlikten gelinmiştir. Devletlerin dış politika çözümlerinde/yorumlamalarında din değerlendirilme dışı tutulmuştur. Dinin uluslararası alanda ihmal edilmesi/görmezlikten gelinmesi çağdaş diplomasiyi iyi bir şekilde anlaşılmasını ya zorlaştırmakta ya da imkânsızlaştırmaktadır.¹ 1979 İran İslam Devriminden sonra İslami/dini bir rejimin kurulması ve İran'ın dış politikasında dini söylem kullanmaya başlaması dinin uluslararası politikadaki yeri konusunda tartışmaların yaşanmasına sebep oldu. Aslında din Avrupa'da ulus-devlet'e karşı yenik düşse de, Orta Doğu'da durum öyle değildi. Din, Orta Doğu siyasetinde her zaman önemini korumuştur/her geçen gün önemini artırarak korumaya devam etmektedir. İran İslam Devrimi Orta Doğu'daki gerek iç gerekse dış politikadaki dinin etkinliğini ve gücünü daha görünür hale getirmiştir. 1979 devrimi ile din, "*bir devlet dini*" olarak ortaya çıkmıştır. İran'ın yeni rejimi her ne kadar dış politikasında dini özelliğini ön plana çıkarsa da bu dış politikasının tamamen dini temeller üzerine yürütüldüğü anlamına gelmemektedir. Diğer bir deyişle din, İran dış politikasının en önemli ve tek belirleyici unsuru değildir. Nitekim, 1979 yılından bu güne geçen zamana baktığımızda dinin İran dış politikasında sadece bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Bir anlamda din, İran dış politikasında *retorikten* ibaret kalmaktadır. Eskiden olduğu gibi 20. yüzyılda ve günümüzde din sadece İran'da değil, neredeyse bütün dünyada dış politikada bir "*meşruiyet aracı*" olarak kullanılmaktadır.

1979 yılında İran'da gerçekleşen İslami/dini devrimden sonra, İran'ın yeni lideri/liderleri iç politikada olduğu gibi dış politikada da dini söylem kullanma yoluna gittiler. İslam devriminin İran'la sınırlı olmayacağını, Müslümanların yaşadığı coğrafyada bu değişimin devam edeceğini, İran'daki İslami devrimin sadece bir başlangıç olduğu sürekli olarak dile getirildi.² İran'da dini bir devrimin ortaya çıkmasıyla, dinin hizmetinde bir rejimin iş başına geldiği vurgulandı. Hatta İran'daki dini rejim, "*dünyadaki bütün Müslümanların haklarının savunucusu*"³ olduğunu, anayasasının bir kuralı haline getirdi. Böylece İran'ın dini rejimi kendisini; sadece İran halkına karşı sorumlu olarak tanımlamadı, aynı zamanda dünyadaki bütün Müs-

¹ Dinin Uluslararası politikadaki rolü hakkında bkz: Mehmet Şahin, "Uluslararası İlişkilerde Din Faktörü", İdris Bal. (Der.), *Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler*, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006. ss. 143-152.

² Ayşen Baylak, *İmam Humeyni*, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 95.

³ İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, Madde 3/16,

<http://www.iranonline.com/iran/iran-info/Government/constitution-1.html>

lumanların haklarını korumakla yükümlü olduğunu beyan etmiş oldu. Bu sorumluluğun bir gereği olarak da “*rejim ihracı*” politikasını dış politikasının en önemli unsuru haline getirdi. Özellikle rejimin dini lideri Ayetullah Humeyni’nin ölümüne kadar rejim ihracı politikası İran dış politikasında önemini korudu.

Güvenlik unsuru olarak Din

1979’daki devrimle İran’da iş başına gelen yeni rejim, hem iç politikada hem dış politikada “dini retoriği” kullanarak güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Başta devrimin lideri Humeyni olmak üzere devrimi gerçekleştirenler, İran’la sınırlı dar bir alanda kaldıklarında devrimin başarısız olacağı düşüncesindeydiler.⁴ Bundan dolayı “*rejim ihracı*” politikasıyla rejimin güvenliğini sağlamaya çalıştılar. Farklı etnik/dini yapıları bir nüfusa sahip olan İran, iç güvenliğini sağlamakla kalmayıp, “*rejim ihracı*” politikasıyla dış güvenliğini de kendi sınırından oldukça uzaklara taşımıştır. Bugün özelde Orta Doğu genelde dünya gelişmelerine bakıldığında, bu durum daha iyi anlaşılmaktadır. Çünkü İran’ın güvenliği günümüzde kendi sınırından değil, Akdeniz’den başlamaktadır. Lübnanlı Şiiilerle bağlantısı dikkate alındığında bu durum net bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Çünkü İslam Devriminden sonra İran, Lübnanlı Şiiilere her türlü desteği vermekten geri durmamıştır.⁵

Devrimden hemen sonra “*rejim ihracı*”nın dini bir görevmiş gibi gündeme getirilmiş olmasına rağmen, asıl amaç, İslam devriminin korunması olmuştur. Yani dış politikadaki dini söylem bir amaçtan ziyade dış politikada bir araç olarak kullanılmıştır/kullanılmaktadır. Nitekim yukarıda da bahsedildiği üzere, 1979’dan günümüze İran’ın takip ettiği dış politikaya bakıldığında, dinin dış politikada araç olarak kullanıldığı açık bir şekilde görülmektedir.

Devrimden önceki Şah Yönetimi iç politikada meşruiyetini Batıcılık/Modernleşmeye dayandırıyordu, güvenliğini ise ABD ittifakıyla sağlamaya çalışıyordu. İslami devrimden sonra İran’ın yeni rejimi, meşruiyetini dine/İslam’a, güvenliğini ise “*rejim ihracı*” açılımıyla sağlama yoluna gitti. İslami rejim İran’la sınırlı kaldığında başarılı olamayacağını düşündüğün-

⁴ Rouhullah K. Ramazani, “İran’s Islamic Revolution and the Persian Gulf”, *Current History*, January 1985, s. 6.

⁵ İbrahim El Marashi, “Şii Hilali Miti’ni İnşa Etmek: İran Devriminden 2003 Irak Savaşı’na”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 13, Sayı 3, 2007, ss. 23-25.

den, kendisine bir “*lebensraum*”(hayat sahası) yaratmak istedi ve bu alanı yaratmak için en uygun araç olarak dini gördü ve kullandı.

İran açısından düşünüldüğünde, “*rejim ihracı*” politikasının İran için faydalı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Her ne kadar “*rejim ihracı*” politikasıyla İran’ın dikkatleri/şimşekleri üzerine çektiği söylene de, İran söz konusu politikasıyla güvenliğini sınırlarından uzaklara taşımasını bilmiştir. Böylece rakipleriyle/hasımlarıyla pazarlıklarında ülke içi kartları değil, ülke dışındaki kartlarını kullanmıştır/kullanmaktadır. Bunun en güzel örneği Lübnanlı Şiiilerle olan ilişkileridir. İran’ın Lübnanlı Şiiilerle çok sıkı ve orgazize bağları mevcuttur. Örneğin Ayetullah Ali Hamenei, Hizbullah lideri Hasan Nasrallah’ın taklit ettiği “*merci-i taklid*”⁶dir ve Nasrallah, Hamenei’nin Lübnan’daki temsilcisidir.⁷ Lübnanlı Şiiilerle olan bağlantılarından dolayı İran, doğu Akdeniz’de önemli bir aktör haline gelmiştir. İran, “*rejim ihracı*” politikasıyla kendi iç ve dış güvenliğini sağlamaya çalışırken, bölgedeki özellikle Şii nüfusa sahip Arap devletlerinin iç güvenliklerini ciddi şekilde etkilemiştir.⁸

İran’da devrimden hemen sonra başta Humeyni olmak üzere, devrimin liderleri bütün Müslümanların haklarının savunucusu ve koruyucusu olduklarını dile getirdiler. Filistin, Kudüs, Lübnan kendi sorunlarıymış gibi söylemlerde bulundular. Daha da ileri giderek, dünyanın neresinde olursa olsun İslam’a yapılan her saldırıyı kendilerine yapılmış olarak gördüler ve bu yönde tavır aldılar. Örneğin, Salman Rüşdi’nin İslam’a hakaret içeren kitabından sonra verilen tepkide olduğu gibi. Bu tarz tepkiler/politikalarla, rejimi içeride güçlendirirken dışarıda da bütün Müslümanların desteği, en azından sempatiyi kazanılmak istendi. Söylemsel bazda da olsa, İslam’ın ve Müslümanların düşmanı, İran’ın da düşmanı olarak tanımlandı. Bu yaklaşım sayesinde dışarıda rejimin düşmanı artarken, rejim içeride güç kazandı.

İran her ne kadar kendini bütün Müslümanların haklarının koruyucusu ve savunucusu olarak tanımlasa da, dış politika uygulamalarına bakıldığında, dini bir meşruiyet aracı olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Bu durumun anlaşılması için İran’ın farklı bölgelerdeki dış politika uygulamalarına bakmak yeterli olacaktır. Nitekim İran’ın İslami devrimden sonra Orta Doğu’daki dış politika söylemi ve eylemi ile Kafkasya ve Orta Asya’daki söylemi ve eylemi farklılık göstermektedir. İran Orta Doğu’da dini kimliği ön

⁶ “Merci-i Taklid” makamı Şiiilerin sosyal ve dini hayatta içtihadına uydukları ve örnek aldıkları dini liderlerdir.

⁷ Bayram Sinkaya, “Şii Ekseni Tartışmaları ve İran”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 13, Sayı 3, 2007, s. 44.

⁸ Marashi, *a.g.m.*, s. 30.

planda tutan ve “*rejim ihracı*” politikasına uyan davranışlar içinde olurken, Kafkasya ve Orta Asya’da ulusal çıkarlar ve stratejik hesaplar çerçevesinde bir dış politika yürütmüştür/yürütmektedir.⁹

İran’ın Orta Doğu Politikasında Din

1979 İslami devrimden sonra İran, Orta Doğu’ya yönelik politikasında dini bir araç olarak kullanmaya başlamıştır. İran, devrimden sonra dini/İslami söylem kullanarak, gerçekleştirilen bu devrimin sadece İran’a ait olmadığı, bütün Müslümanların devrimi olduğu imajını vermeye çalışmıştır.¹⁰ Tarihi Arap-Fars rekabeti düşünüldüğünde, “*rejim ihracı*” politikasının önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Dini söylemle İran, Orta Doğu’ya/ Arap dünyasına yayılmak istemektedir ve bunu, Müslümanların sempatisini kazanarak gerçekleştirmek istemektedir. Çünkü İran, Orta Doğu’nun kapılarını kendisine ancak “din” yoluyla açılabileceğini düşünmektedir. Aksi takdirde İran, dinin dışındaki söylemlerle, bölgeye girdiğinde ya da girmeye çalıştığında Arap direnciyle karşılaşacağını çok iyi bilmekteydi. Nitekim, “*rejim ihracı*” söylemi, bazı Şiiiler dışında bölgede fazla cevap bulamadığı gibi, Başta Suudi Arabistan olmak üzere Sünni Arap devletlerinin ciddi direnciyle karşılaştı/karşılaşmaktadır.¹¹

İran’ın Orta Doğu’ya yönelik “*rejim ihracı*” girişimi ilk önce Irak’ta ve bazı Körfez ülkelerinde etkisini göstermiştir. Bunu üzerine, dini söylem kullanarak yayılmasını engellemek için seküler Arap rejimleri İran’ın karşısına çıkmışlardır. 1980–1988 yılları arasında yaşanan İran-İrak Savaşı büyük ölçüde İran’daki dini rejimin yayılmasını “*önleme savaşı*” olmuştur.¹² Bu savaşta seküler/Batı ile sıkı ilişkileri olan Arap devletleri, ABD ve İsrail, Irak’a destek vermişlerdir. Bunun sonucunda, rejim ihracı politikası Irak-İran Savaşı ile engellenmiş ancak, rejim/devrimciler İran içinde güç kazanmışlardır.

Rejim ihracı politikasının Orta Doğu’daki diğer ayağını Lübnan’da Şiiilerin desteklenmesi oluşturmaktadır. İran, Lübnan’da Şiiilere destek vererek bu ülkede bir rejim değişikliği yapamamış olsa da, dini temelli politikası sayesinde Lübnan siyasetinde önemli bir yer edinmiştir. Günümüzde dahi

⁹ Arif Keskin, “Şii Jeopolitiği ve İran”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 13, Sayı 3, 2007, s.94.

¹⁰ Rouhullah K. Ramazani, “Iran’s Foreign Policy: Contending Orientations”, *The Middle East Journal*, Vol 43, No 2, Spring, 208.

¹¹ Gawdat Bahgat, “İslam’ın Siyasal Coğrafyası: Basra Körfezi’ndeki Şiiiler”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 13, Sayı 3, 2007, s. 150.

¹² Vali Nasr, “Regional Implications of Shi’a Revival in Iraq”, *The Washington Quarterly*, Vol. 27, No 3, Summer 2004, s. 16.

İran, Şiiilerle kurmuş olduğu iyi ilişkiler sayesinde, Lübnan siyasetinde ve Lübnan'ın diğer devletlerle olan ilişkilerinde önemli bir aktör konumuna gelmiştir.

Orta Doğu'da İran, dini söylem kullanarak bir taraftan ABD'nin bölgedeki hegemonyasını engellemeye çalışırken, diğer taraftan da bölgeye yayılma imkânı aramaktadır. İran, Orta Doğu'ya yönelik dış politikasında söylemsel olarak dini referanslara ağırlık verse de, zaman zaman söz konusu söylemin dışına çıkan davranışlarda da bulunmaktadır. Örneğin, seküler ve Arap Milliyetçiliği temelli bir politikaya sahip olan Suriye ile İran'ın ilişkileri, dini referanslara göre değil, neredeyse tamamen ulusal ve stratejik çıkarlar üzerine yürütülmektedir. Nitekim, Suriye Baas Yönetiminin 1982 yılında Hama'da Sünnilere karşı yapmış olduğu katliama, İran'dan herhangi bir olumsuz tepki gelmediği gibi İran, Suriye ile sıcak ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir. Bunun aksine, Orta Doğu'da diğer bir dini devlet olan Suudi Arabistan'la İran'ın dini rejimi hiç de iyi ilişkiler kuramamıştır.

Günümüze daha net görüldüğü üzere İran, Orta Doğu'da devletten-devlete diplomasiye daha fazla devletten(İran) halka (Müslüman Orta Doğu halkları) diplomasi yürütmektedir. Çünkü İran Orta Doğu'da devletleri kazanamayacağını gayet iyi bilmektedir. Orta Doğu'da Müslüman halk, başta ABD ve İsrail olmak üzere seküler otoriter yönetimlere karşıdır. İran da ABD, İsrail ve seküler Arap yönetimlerini kendi bölge politikaları önünde engel olarak görmektedir. Bu bağlamda İran dini söylem kullanarak bölgedeki Müslüman halkı kazanmak istemektedir. Bölgede Arap Milliyetçiliğinin başarısızlığından sonra Siyasal İslam'ın yükselişi de dikkate alındığında, İran'ın Orta Doğu'ya yönelik politikasındaki dini referansların ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Günümüzde Orta Doğu'nun önemli sorunlarına baktığımızda, İran'ı mutlaka doğrudan veya dolaylı olarak bu sorunların içinde görürüz. İran Orta Doğu'da özellikle de Lübnan'da, Filistin'de ve en önemlisi Irak'ta ihmal edilemeyecek bir aktördür. İran bu sorunlardaki yerini dini söylem kullanarak ilişki kurduğu gruplar sayesinde kazanmaktadır. İran'ın Orta Doğu'daki ulusal çıkarı ve stratejik hesapları için din iyi bir fırsat sunmaktadır ve İran'da bunu en iyi şekilde kullanmaktadır. İran dini bağlarla ilişki içinde olduğu gruplarla Orta Doğu'nun farklı yerlerinde varlık gösterebilmektedir. Örneğin, İsrail'le Lübnanlı Şiiiler vasıtasıyla, ABD ile Irak'ta Iraklı Şiiiler yoluyla ve özellikle Körfez'de Şii gruplarla dış politikada manevra alanını geniş tutabilmektedir. İran dini söylemle Orta Doğu'ya nüfuz edebilmektedir, aksi takdirde "Farisi" bir devlet kimliği ile Arap dünyasında etkinlik kurması oldukça zor, hatta imkânsızdır. Bunun bilincinde olan İran, Orta

Doğu'ya yönelik politikasında dini söylemi ve ABD ve İsrail karşıtlığını sonuna kadar kullanmaktadır. Fakat İran'ın Orta Doğu politikasında kullandığı dini söylem, diğer bölgeler söz konusu olduğunda ya ortak değerler olarak ortaya çıkmakta ya da hiç kullanılmamaktadır. Bunun en güzel örneğin İran'ın Kafkasya ve Orta Asya politikasında sergilenmektedir.

İran'ın Kafkasya ve Orta Asya Politikasında Din

İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasının oluşumunda sürekli olarak tekrarlandığı üzere, din önemli bir faktördür ve bu böyle bilinmektedir. İran'ın Orta Doğu'ya yönelik dış politikasına baktığımızda dini referansların ön planda olduğu görülmektedir. Fakat aynı yaklaşımı, İran'ın Kafkasya ve Orta Asya politikasında görmek mümkün değildir. Kendisini bütün Müslümanların haklarının koruyucusu ve savunucusu olarak tanımlayan dini rejimle yönetilen İran, söz konusu Kafkasya ve Orta Asya olunca bu görevini unutabilmektedir. Hatta Anayasasından kaynaklanan görevini rahat bir şekilde terk edebilmektedir.

Kafkasya'nın önemli sorunları olan Çeçenistan ve Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan Dağlık Karabağ Sorunu ve Orta Asya sorunlarında İran, dini söylemi bir tarafa bırakıp, ulusal çıkar ve stratejik hesaplarına göre hareket etmektedir. İran, Orta Doğu'da dini bir devlet gibi davranırken, Kafkasya ve Orta Asya'da normal bir ulus-devlet gibi hareket etmektedir. Orta Doğu'da rejimin dış politikası ön plandayken, Kafkasya ve Orta Asya'da devletin dış politikası ön planda tutulmaktadır.¹³

Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, İran Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik dış politikasında "*rejim ihracı*" politikasını bir tarafa bırakarak, İran'ın güvenliğinin ve rejiminin korunmasına yönelik politikalar takip etmeye başladı. İran'ın hayati çıkarları, söz konusu bölgede dini söylemin önüne geçti. Hatta, İran Azerbaycan meselesinde olduğu gibi bazen buradaki Müslüman nüfusu kendine tehdit olarak algıladı. İran'ın Kafkasya ve Orta Asya politikasında din sadece kültürel bir özellikmiş gibi göründü. İran, Sovyetler Birliği'nin ani dağılmasını "*rejim ihracı*" için önemli ve yeni bir alan olarak görmedi. İran'ın güvenliği bu bölgede daha ön plana çıktı ve kendi güvenliğinin sağlanmasında İran, Rusya ile ilişkileri, bölgede yeni ortaya çıkan Müslüman nüfusa sahip devletlerle olan ilişkilerden daha önemli gördü.

¹³ Brenda Shaffer, "The Islamic Republic of Iran: Is It Really?", Brenda Shaffer (Edit.) *The Limits of Culture: Islam and Foreign Policy*, The MIT Press, Cambridge, 2006, s. 220.

1990'ların ilk yarısında Müslüman Çeçenlerin tek taraflı olarak Rusya'dan bağımsızlık ilan etmeleri ve sonrasında Çeçenistan yerel hükümetinin ülkede şeriat hukukunu kabul etmesi, İran tarafından hiç de hoş karşılanmadı. Çünkü bu bölgede İran, şeriat devletinden çok kendi güvenliğini ön planda tutmaktaydı. İran söz konusu sorunda söylem bazında da olsa Çeçenistan Müslümanlarına destek vermediği gibi, sorunu Rusya'nın bir iç meselesi olarak gördü. Bunun yanında İran, Rusya tarafından Çeçenistan'da Müslümanlar öldürülürken Rusya ile stratejik düzeyde adlandırılabilir ilişkiler kurmaktan geri kalmadı. Çeçenistan konusundaki İran'ın sessiz/Rusya'yı onaylayıcı tavrı, Rusya tarafından memnuniyetle karşılandı. İran, Orta Doğu politikasının tam tersi Çeçenistan sorununda dini hiç dikkate almayan bir politikayla Rusya'nın "*toprak bütünlüğüne saygılı olduğunu*" dile getirdi.¹⁴ "*Rejim ihracı*" politikası Kafkasya'da gündem dışı kaldı. Çeçenistan sorununda İran'ın ortaya koyduğu tavır, bu ülkenin ne kadar dini bir devlet olduğunu açık bir şekilde sergiledi. Bu durumdan anlaşıldığı üzere, İran'la Çeçenistan arasındaki dini bağlılığın önemli olmadığı veya devletin çıkarının dini bağlılıktan çok önemli olduğu ortaya çıkmış oldu. "*Devlet mi dinin hizmetinde din mi devletin hizmetinde?*" sorusunun cevabı büyük ölçüde verilmiş oldu.

Kafkasya'da Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan Dağlık Karabağ sorunu ve İran'ın bu sorun karşısında aldığı tavır dinin İran dış politikasındaki yerini açık bir şekilde göstermektedir. İran Azerbaycan'la sadece aynı dini paylaşmakla kalmayıp, aynı zamanda aynı mezhebi (Şiilik) hatta Şiiliğinde aynı kolunu (İmamiyye Şiası) paylaşmaktadır. Buna rağmen, Dağlık Karabağ sorununda Azerbaycan'ın "haklı davasında" destek vermediği gibi Ermenistan'la gayet iyi ilişkiler kurabilmektedir. Bugün Ermenistan Azerbaycan'ın yüzde 20'sini işgal etmiş bulunmaktadır ve bu işgalden dolayı bir buçuk milyondan fazla Müslüman Azeri halkı topraklarından uzaklarda "*kaçkın*" durumundadır. Azerbaycan'da bunlar yaşanırken, İran bırakın Azerbaycan'ın yanında olmayı, tarafsız dahi duramamakta ve ağırlığını aynı dini/mezhebi paylaştığı Azerbaycan'a değil de Ermenistan'a vermektedir. Çeçenistan sorunundan daha açık bir şekilde Dağlık Karabağ sorununda İran'ın sergilediği dış politika tavrı tam bir pragmatizm örneği sergilemektedir. İran'ın ulusal çıkarı ve stratejik hesapları dış politikada kullana geldiği dini söylemi bu bölgede ikinci plana atmıştır. Bu tarz politikada, dini söyle-

¹⁴ Shaffer, *a.g.m.*, ss. 227-228.

min dış politikada dini retorikten ibaret olduğunu açıkça ortaya çıkarmaktadır.

Anayasasında bütün Müslümanların haklarını korumakla yükümlü olduğunu kabul eden İran, Dağlık Karabağ sorununda ortaya koyduğu dış politik tavrıyla hem dini hem de anayasal görevini ihmal etmiş olmaktadır. Hem savaş döneminde hem de sonrasında hatta günümüzde dahi İran, dini söylemi bir tarafa bırakıp Ermenistan'la ilişkileri olduğunca sıkı tutmaktadır. Müslüman nüfusa sahip bağımsız ve güçlü Azerbaycan'ı kendi için tehdit olarak görmektedir.¹⁵

İranlı resmi yetkililer Dağlık Karabağ sorununun iki taraf arasında yapılan görüşmelerle barışçı bir şekilde çözüme kavuşturulmasını dile getirmektedirler. Lübnan'da Şiilere/Hizbullah'a destek verirken “*şahin/ebabil*” olan İran, Kafkaslarda “*güvercin*” rolü oynamaktadır. Müslüman/mezhebi Azeri kardeşleri için İran'ın en büyük desteği ise, sadece sorunun barışçı yollardan çözümünü konusundaki açıklamaları olmuştur.

İran'ın Dağlık Karabağ konusundaki tavrı dış politikada dini retorikle realist politikalar arasındaki farklılığı göstermesi açısından oldukça önemlidir. İran Kafkasya politikasını dini temel üzerinden değil, ulusal çıkar üzerinden yürütmektedir. İran söz konusu bölgede, Rusya'yı rahatsız edici davranışlardan her zaman uzak durmaya özen göstermektedir. 1992 yılında Tacikistan'da yaşanan iç savaş ve sonrasında İran'ın takip ettiği dış politik tavrı da bunun güzel bir örneğini oluşturur. Her ne kadar İran dış politikada dini söylem kullansa da Kafkasya ve Orta Asya bağlamında dış politika tavrı sorulduğunda İranlı yetkililer “*her devlet gibi İran'ında ulusal çıkar temelli dış politika takip ettiğini*” söylemektedirler.¹⁶

Sonuç

1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devriminden sonra İran, anayasasıyla da kendini bağlayan, dünyadaki bütün Müslümanların haklarının savunucusu olarak kendini tanımlasa da, devrimden bu güne takip edilen dış politikaya bakıldığında, dinin İran dış politikasında bir söylem, bir retorik olarak kullanıldığı görülmektedir.

İran'ın Orta Doğu politikası ile Kafkasya ve Orta Asya politikası arasında önemli bazı farklılıklar vardır. Aslında olayın özüne baktığımızda, farkın sadece söyleminde olduğu anlaşılmaktadır. Din İran'ın Orta Doğu politikasında ön planda gözükse de, burada din İran'ın ulusal çıkarlarına

¹⁵ Shaffer, a.g.m., s. 230

¹⁶ Shaffer, a.g.m., ss. 235-239

hizmet eden bir unsur olarak vardır. İran, dış politikasında dini kullanarak Orta Doğu'ya nüfuz etmek/yayılmak istemektedir. Tarihi Fars-Arap düşmanlığını dini unsurla aşmaya çalışmaktadır. Yani İran, dini dış politikasında bir araç olarak kullanmaktadır ve bölge de bu duruma oldukça müsait gözükmektedir. İran Orta Doğu'da daha çok Müslüman halkları kazanmaya çalışmaktadır. Bundan dolayı İran'ın Orta Doğu'ya yönelik politikasında din ön planda tutulmaktadır.

İran, Orta Doğu Müslüman halklarının düşmanlarını/hasımlarını iyi bilmektedir. Bugün ABD, İsrail ve seküler/otoriter Arap yönetimleri, bölgedeki Müslüman halklar tarafından tepkiyle ve daha ileri davranışlarla karşılanmaktadır. İran da ABD ve İsrail'i en büyük düşmanları olarak, seküler/otoriter Arap yönetimlerini de ABD'nin uzantısı olarak tanımlamaktadır. Yani bölgedeki Müslüman halklarla İran'ın ABD, İsrail ve seküler/otoriter Arap yönetimlerine karşı düşüncesi ve tavırları örtüşmektedir. ABD, İsrail ve otoriter Arap yönetimlerine karşı bölgeden gelen en güçlü muhalif ses, bölgede sürekli yükselen "Siyasal İslam"dan gelmektedir. İran ise bu yükselişte öncü rolü oynamaktadır. Bölgedeki dış politik amaçlarına uygun bir zemin sunan mevcut durumdan faydalanmak için İran, dini unsuru kullanmaktan çekinmemektedir. Fakat bölgedeki dini zemin İran için önemli fırsatlar sunsa da bunun önünde ciddi engeller de mevcuttur.¹⁷

Kafkasya ve Orta Asya'da ise İran, İslami söylemi bir tarafa bırakıp, normal bir ulus-devlet kimliğine bürünmektedir. Yani dış politikasını ideolojik/dini unsurlara göre değil de, ulusal çıkar temeline dayandırmaktadır.

İran'ın Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya politikalarına bakıldığında, dinin dış politikada sadece retorikten ibaret olduğu anlaşılmaktadır. İran dini dış politikasında bir meşruiyet, güvenlik ve yayılma aracı olarak kullanmaktadır. İran'ın dış politikada kullandığı dini söylem ulusal çıkar temelli dış politikasının sadece bir türevidir. İran dış politikadaki dini söylemini, ulusal çıkar ve stratejik hesaplar uğruna rahat bir şekilde terk edebilmektedir. Ulusal çıkarlar/stratejik hesaplar söz konusu olduğunda İran, çağdaş diplomasi'nin bütün gereklerini uygulamaktan geri kalmamaktadır.

Dini devrimden sonra İran, dini söylemle bir taraftan yayılma imkânı ve yeni rejim için yaşam alanı bulmaya çalışırken diğer taraftan da kendi içinde dini rejimi koruma yoluna gitmiştir. Dış politikada kullanılan dini

¹⁷ Mehmet Şahin, "Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 1, Sayı 1, 2006.

söylemle, dikkatler İran dışına taşınarak rejim kendini içerdeki tartışmalar-
dan uzun süre kurtarmıştır.

Kaynakça

- BAHGAT, Gawdat, “İslam’ın Siyasal Coğrafyası: Basra Körfezi’ndeki Şiiiler”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 13, Sayı 3, 2007
- BAYLAK, Ayşen. *İmam Humeyni*, ilke Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- EL MARASHİ, İbrahim, “Şii Hilali Miti’ni İnşa Etmek: İran Devriminden 2003 Irak Savaşı’na”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 13, Sayı 3, 2007
- “İran İslam Cumhuriyeti Anayasası”
<http://www.iranonline.com/iran/iran-info/Government/constitution-1.html>
- KESKİN, Arif, “Şii Jeopolitiği ve İran”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 13, Sayı 3, 2007.
- NASR, Vali, “Regional Implications of Shi’a Revival in Iraq”, *The Washington Quarterly*, Vol. 27, No 3, Summer 2004.
- RAMAZANİ, Rouhullah K., “Iran’s Islamic Revolution and the Persian Gulf”, *Current History*, January 1985.
- RAMAZANİ, Rouhullah K., “Iran’s foreign Policy: Contending Orientations”, *The Middle East Journal*, Vol. 43, No. 2, Spring 1989.
- SHAFFER, Brenda, “The Islamic Republic of Iran: Is It Really?”, Brenda Shaffer (Edit.) *The Limits of Culture: Islam and Foreign Policy*, Cambridge, The MIT Press. 2006.
- SİNKAYA, Bayram, “Şii Eksenli Tartışmaları ve İran”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 13, Sayı 3, 2007
- ŞAHİN, Mehmet, “Uluslararası İlişkilerde Din Faktörü”, İdris Bal, (Der.), *Değişen Dünyada uluslararası İlişkiler*, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006.
- ŞAHİN, Mehmet, “Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 1, sayı 1, 2006

